

Könyvekről

A könyv bevezetőjében vázolt célok közül az tűnik Magyarországon leginkább elérhetőnek, hogy a könyv egyes fejezetei rákerüljenek az egyetemi hallgatók kötelező irodalomjegyzékére. A meglehetősen alacsony példányszám és egyes durva nyomdai hibák (például a recenzens kezébe került könyv 66. és 67. oldala üresen maradt) feltehetőleg nem könnyítik meg ennek elérését.

Csíkos Csaba

Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996.

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 316 o.

Mészáros István: Ateista nevelés iskoláinkban 1950–1990

Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1996. 148 o.

A magyar művelődéstörténet jelentős évfordulója alkalmából, az „1000 éves a magyar iskola” millenáris program egyik értékes kiadványaként jelent meg a magyar neveléstörténet fáradhatatlan tudós kutatója, *Mészáros István* úttörő jellegű munkája, a magyar iskolaügy egy évezredes múltjának adatokban gazdag áttekintése, *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*. A könyv évfordulós aktualitásán túlmutató nagy érdeme, hogy a korábban több változatban megjelent köztörténeti kronológiák után mintegy hiánypótlásként lehetővé teszi a magyar iskolaügy adatokban és eseményekben gazdag történetének hiánytalan áttekintését is.

A munka – jóllehet a szerző szerény megfogalmazása szerint nem törekszik a teljességre – a magyar neveléstörténeti irodalomban eddig még nem tapasztalt részletességgel, plasztikussággal mutatja be a magyar iskoláztatás ezer évének eseménytörténetét; az egykori diákok mindennapjait jellemző látszólag jelentéktelen apróságoktól kezdve az elmúlt korok pedagógusai, és nevelő-oktató intézményei élete legfontosabb tényeinek, eseményeinek regisztrálásán át, a nagy horderejű, iskoláink-iskolaügyünk életét több évtizedes-évszázadon át, esetleg napjainkig meghatározó tanügyi döntésekig bezáróan. *Mészáros István* könyve nem csupán a történelmi Magyarország legfontosabb iskolatörténeti tényeinek, történéseinek – az azokra vonatkozó adatok rendkívül gazdag magyar iskola- és neveléstörténeti, művelődéstörténeti és köztörténeti szakirodalomra, valamint a szerző több évtizedes levéltári kutatásai alapján feltárt dokumentumanyagra támaszkodó – gazdag tárháza, kronológikus gyűjteménye, hanem egyben a magyar iskolatörténet jól áttekinthető, minden eddiginél teljesebb rendszerét is adja. A munka nagy érdeme a tárgyilagosság. A szerző csak néhány esetben fűz a korabeli szövegek pontos értelmezéséhez, egyértelműségéhez elengedhetetlenül szükséges néhány szavas, félmondatos pontosító megjegyzéseket. A minősítő, tendenciózus magyarázatok helyett hagyja, hogy a „száraz” tények események beszéljenek.

Az első rész az ezer éve a hajdani Szent Márton hegyén alapított első hazai tanintézet, a bencés kolostori iskola létrejöttétől 1948-ig tartó időszak több részfejezetre osztott eseménytörténetét tartalmazza. Ezáltal is érzékeltetve azt a kontinuitást, ami a magyar iskolaügy első kilenc és fél évszázadát is jellemezte. A kötet második része a magyar iskolaügy „félmúltjának”, az 1949-től a rendszerváltozásig tartó szocializmus materialista-ateista szellemiségű úgynevezett szocialista nevelésügyének objektív krónikája, harmadik rész pedig az 1990-es szabad választásokat követő, az európai demokratikus jogállam iskolarendszerének kialakítására irányuló munkálatok eseményekben szintén nem szűkölködő időszakát mutatja be 1996 tavaszáig.

Könyvekről

A magyar iskolaügy *Mészáros István* által felrajzolt fejlődési ívének teljességét jól érzékelteti a műben található első és utolsó kronológiai adat: Az első iskola „996 táján létesült a dunántúli Szent Márton hegyén, a mai Pannonhalmán. Falai között – a nyugat-európai bencés kolostorokhoz hasonlóan – valószínűleg a kolostori iskolát is hamarosan megszervezték. (...) 1996. március 21-én hivatalosan is elkezdődtek a magyar iskola ezer esztendejének jubileumi rendezvényei. Az év folyamán kiállítást rendeztek Győrött a magyar iskola XI–XVI. századi, Debrecenben XVI–XVIII. századi, Budapesten XIX–XX. századi történetéről; konferenciákat s más programokat szerveztek; könyvek, tanulmányok jelentek meg az évforduló alkalmából a magyar iskola ezer esztendő múltjára emlékezve.”

Külön köszönet illeti a könyv gondozóit, a Nemzeti Tankönyvkiadó vezetőit az általuk nyújtott anyagi támogatásáért, és a könyvet gondozó szerkesztőségi és nyomdai munkatársakat színvonalas munkájukért, ami lehetővé tette a magyar iskolaügy millenniumához formájában is illő alkotás minden hivatkozástól mentes, ugyanakkor az eseményhez méltó esztétikus megjelenését.

A kiváló munka meggyőződésünk szerint – a szerző korábbi számos nagy sikerű művelődéstörténeti-neveléstörténeti monográfiájához és tudományos-ismeretterjesztő pedagógiai munkájához hasonlóan – hasznos kézikönyvként szolgál az iskola- és neveléstörténeti valamint művelődéstörténeti szakemberek, a különböző iskolatípusok pedagógusai számára. Úgy véljük, hogy „A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája” nem hiányozhat egyetlen hazai iskola, pedagógusképző intézmény könyvtárából sem, de érdekes, hasznos és tanulságos olvasmányként ajánlhatjuk az intézményes oktatás-nevelés hazai múltja iránt érdeklődők szélesebb körének is.

A Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelenő, a magyar iskolaügy ezer évének gazdag eseménytörténeti krónikáját nyújtó munkához szorosan kapcsolódik *Mészáros Istvánnak* az Eötvös József Könyvkiadó gondozásában szintén a közelmúltban „*Ateista nevelés iskoláinkban 1950–1990*” címmel kiadott másik munkája, amely a közelmúlt magyar iskolaügyére jellemző ateista világnézeti nevelés figyelemreméltó, már témájából adódóan is vitára készítő problémátörténeti áttekintését adja. A munka aktualitását, kapcsolódását a magyar iskolaügy millenniumának eseményeihez a szerző maga is megfogalmazza munkája bevezetőjében: „Az ezer éves magyar neveléstörténetben az 1950–1990 közötti negyven év különleges, korábban soha nem jelentkező sajátos kritériummal rendelkező korszak volt: ekkor jelent meg először neveléstörténetünkben az ateista nevelés gyakorlata, mégpedig mindegyik oktatási-nevelési intézményünk összes növendékeire vonatkoztatva. E negyven esztendő minden más hazai nevelési-oktatási vonatkozása kapcsolódott a korábbi korszakok valamelyes előzményéhez, de az ateista nevelésnek semmi lényeges előménye nem volt a magyar neveléstörténetben. Teljesen újként jelentkezett itt a Kárpát-medencében, minden tekintetben.”

Mészáros István munkája tehát az elmúlt negyven év magyar iskolája ezen „növuma” – az iskolák mindennapi életét átható, gyakran azok legfőbb tartalmává emelkedő ateista nevelés – közelképét, részletes bemutatását, elemzését adja. Könyvének bevezető részében a hazai ateista nevelés kapcsán az elmúlt négy évtized alapvető sajátosságára hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy miközben az elmúlt időszakban – hasonlóképpen a többi úgynevezett szocialista ország gyakorlatához – hazánk diktatórikus szocialista-kommunista pártirányítás alatt működő kormányzatai, törvénysértő módon semmibe véve az általuk is elfogadott nemzetközi egyezményeket, minden oktatási-nevelési intézmény számára ateista nevelési program megvalósítását tették kötelezővé. Ennek következtében 1948-tól kezdődően Magyarországon a szocialista-kommunista társadalom építése közepette folyamatosan sérelmet szenvedtek a legalapvetőbb emberi szabadságjogok, így a vallásszabadság is.

A könyv következő fejezeteiben az ezzel szorosan összefüggő tevékenység „mindennapi gyakorlatának” árnyalt bemutatására, az 1950–1990 között érvényesülő ateista nevelés „fejlődéstörténetének” a különböző oktatási intézményekben – az óvodától az általános és középiskolán át az egyetemig – mindenütt meg-

Könyvekről

valósuló folyamatának három alapvető szakaszra tagolt (1950–1956; 1956–1975; 1975–1990) részletes feltárására kerül sor. Ennek során a különböző korszakok tantervei és tankönyvei, törvényei és minisztériumi rendeletei, párthatározatai, a pedagógusképzés, a kommunista értelmiség nevelési programjai éppen-úgy részletes és tárgyilagos elemzés alá kerülnek, mint a témára vonatkozó fontosabb felmérések és hatásvizsgálatok, és a korabeli pedagógiai szakirodalom, valamint az ezek nyomán az egyes intézmények nevelési-oktatási gyakorlata során alkalmazott nevelési módszerek, eljárások.

A szerző nagy érdeme, hogy olyan új neveléstörténeti téma feltárására vállalkozott, amelynek objektív feldolgozása nélkül nem képzelhető el nevelésügyünk ezen ellentmondásos korszakának hiteles története. Fontos ez a munka azért is, mert az 1950–1990 közötti magyar nevelés- tanügy- közoktatás-politika- és iskolatörténet átfogó kritikai feldolgozása – a szerző ezirányú közelmúltban megjelent korábbi munkáját (Kimaradt tananyag I–III. Budapest, 1993–1995) és néhány figyelemreméltó további részkezdeményezést leszámítva (pl. *Kelemen Elemér*: Törvények nélkül – törvényen belül. Pedagógiai szemle, 1992. 3. sz.; *Setényi János*: Az 1961. évi III. (oktatási)törvény politikai vázlat; *Halász Gábor*: Az 1972-es oktatáspolitikai párthatározat. In: Az oktatási törvénykezés hazai történetéből. O.P.K.M. Budapest, 1992; *Ballér Endre*: Tantervméletek Magyarországon a XIX–XX. században. Budapest, 1996.) – még várat magára. Reményeink szerint *Mészáros István* ezen vitára serkentő alkotásának hatására megélnék az a tudományos diskusszió, amelynek nyomán felerősödik a magyar neveléstudomány önreflexiója, és még intenzívebbé válik az 1948-tól 1990-ig korszak nevelésügyének árnyalt, sokoldalú és kritikai feltárása.

A kötetet haszonnal forgathatják a korszakkal foglalkozó különböző társadalomtudományok szakemberei, de tanulságos lehet az egyetemek-főiskolák azon hallgatói számára is, akik a magyar iskola ezer esztendejének utolsó időszakáról is elmélyültebb ismereteket kívánnak szerezni.

Németh András